

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans” — Verschijnt 4 x per jaar

Voorlopig secretariaat: B. Ijskes, Bleeckersstraat 34, Zaandam

Postgiro 42940 ten name Nutsspaarbank Zaandam ten behoeve van boekje no. 9343

april 1963 - No. 5

DE HARENMAKERIJ.

Het oude Koog en Zandijk, met de wegsloot, de zware, knoestige bomen, de menigvuldige bruggen en de tuinen waren droomdorpen van knusheid en schilderachtigheid. De deftige huizen langs de Zaanzijde, waarvan enkele met overtuinen als de beroemde beeldentuin, de kralentuin, maar vooral de tuintjes langs de sloten met hun zomer- en herfstbloemen deden een wandeling tot een feestelijke gebeurtenis zijn. De paden met hun vaak zo karakteristieke namen, hadden allen een brug over de wegsloot naar de Lagedijk en boden veelal een doorkijkje op het veld, waar bedrijvige molens nog hun wieken zwaaiden. Koog en Zandijk vormden met elkaar een dorpsbeeld dat aan rijkdom van intieme schoonheid zijn weerga niet vond.

Aan het eind van de Koog, juist op de grens met Zandijk, waar een blauwe steen in de straat die grens markeerde stond over de wegsloot een merkwaardig huis, waarvan het naambord sterk tot onze jongensverbeelding sprak: „Klaas Harenmaker en Comp” stond er met prachtige gouden krulletters opgeschilderd. Het bouwwerk verrees zó uit de sloot en had aan de noordzij een smal straatje, waarlangs zich het voor- en achterhuis en „de baan” uitstreckte. De ramen van het voorhuis waren met horren gemaskeerd en er lag voor ons een waas van geheimzinnigheid over de gehele bedoening. Wie was Klaas Harenmaker en wie had die prachtige krulletters daar zo feilloos opgeschilderd?

Aanvankelijk meenden wij dat daar pruiken werden gemaakt totdat ons later duidelijk werd, dat de haren, die daar gemaakt werden een onmisbaar stuk gereedschap voor de oliemolens vormden.

De kennisneming van het later uitgegeven toneelschetsje „Theetaid in de harenmakerij” door Willem Smit lichtte ons over veel geheimzinnigs in en een gesprek met Jan Jonker, de laatste knecht, verklaarde nog weer vele zaken, echter met uitzondering van „het geheim”, hetwelk bestond uit de wijze, waarop de paardeharen gesponnen en in elkaar gevlochten werden, opdat ze de zware druk in de persblokken van de oliemolens konden weerstaan. Dit geheim is zo goed bewaard gebleven, dat het met de laatste vakman het graf is ingegaan.

Het fabriceren van haren, waarmee de familie Harenmaker zich gedurende enige eeuwen heeft beziggehouden, moet gezien worden als een ambacht, waarvan de producten een belangrijke rol speelden als hulpwerktuig voor de aloude

Zaanse olieslagerij. Met het verdwijnen van de windmolens schakelde men van slagpersen over op hydraulische persen en later op wringers, waarbij men geen haren meer nodig had. De laatste klanten waren de weinige oliemolens, die door het verwerken van cacaoafval hun leven wisten te rekken. Zo stierf dit oude handwerk langzamerhand uit, evenals eerder het vak van vormenmaker voor de papiermolens, en daarmee ging het zoveelste ambacht verloren.

Het grote woonhuis achter de werkplaats droeg als jaartal 1743 maar de werkplaats dateerde uit de 17e eeuw. Sinds het begin dezer eeuw was het huis al niet meer door een lid van het geslacht Harenmaker bewoond, doch verhuurd. Inmiddels was de wegsloot gedempt, waardoor huis en erf niet meer deel had aan het wat lagere polderpeil maar zich moest aanpassen aan het hogere niveau van de Lagedijk. De charme van de uit de sloot oprijzende voorgevel ging verloren en het gehele pand werd daardoor uit de sfeer van eigendommelijke zelfstandigheid getrokken. Toen de harenmakerij was opgeheven, heeft de werkplaats annex kantoor-tje dienst gedaan als zodanig voor de door de bouw van de Julianabrug verdreven matrassenmakerij van de heer Schuddeboom. Nadat ook deze zaak was opgeheven ging het snel bergafwaarts: de baan verviel al gauw tot een ruïne, de fraaie grote tuin, waarvan de iepbomen als slachtoffers van de „ziekte” gevallen waren, werd met van allerlei sloophout vervaardigde autoboxen (lees: krotten) volgebouwd. Het gehele pand werd eigendom van de cacao-fabriek „de Zaan”, welke het slechts verworven had ten dienste van fabrieksterreinuitbreiding. De opstallen werden aan de Stichting „Zaanse Schans” geschonken, terwijl daaraan een bedrag als overplaatsingskosten werd toegevoegd. Hoewel men gedacht had, veel eerder over het terrein te kunnen beschikken, werd de sloop uitgesteld door de rechten van de huurder van het pand. Intussen rijpte het plan om het gebouw zoveel mogelijk in zijn geheel naar de Schans over te brengen. De spectaculaire wijze waarop dit werd uitgevoerd ligt nog vers in het geheugen. Evenwel was op dat moment de fundering nog niet gereed, zodat het huis voorlopig „gestald” moest worden.

Inmiddels werd aan de hand van gedane opmeting en onderzoeken getracht een verantwoord restauratieplan op te stellen. Bij naspeuringen in het oude pand kwamen een aantal kisten te voorschijn, waarin de complete historische

boekhouding van het merkwaardige bedrijf bleek te zijn geborgen. De familie was zo bereidwillig deze documenten ter beschikking van het Zaanlands Museum te stellen. Veel merkwaardigs kwam daaruit voor de dag: de conservator van het museum, de heer J. W. A. Honig hield aan de hand van deze boekhouding voor de leden van de Zaanse Molen een interessante lezing over het bedrijf.

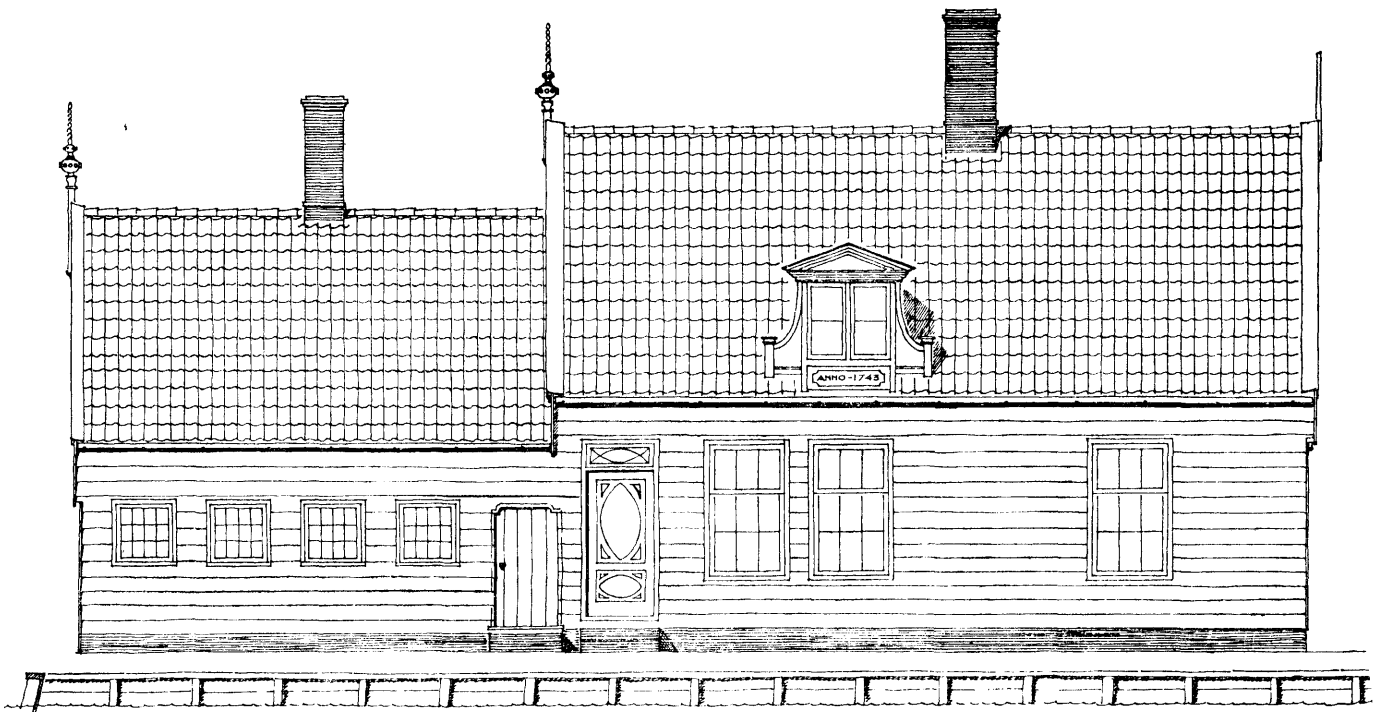
Aangaande de bouw van het huis in 1743 werd aangetekend, dat daarvoor delen van een oud huis gebruikt zijn en voorts dat het kantoor ten zuiden van de werkplaats eerder als woonhuisje in gebruik was. Deze mededelingen kloppen met de conclusies van het diepgaand onderzoek dat de architecten ter plaatse hebben ingesteld. Er is in de loop der jaren zo het een en ander aan het interieur veranderd. Bij de gedeeltelijke sloop voor het transport kwamen sporen van een oudere indeling en gebruik voor de dag. Toch zijn nog enkele onoplosbare raadselen dienaangaande overgebleven,

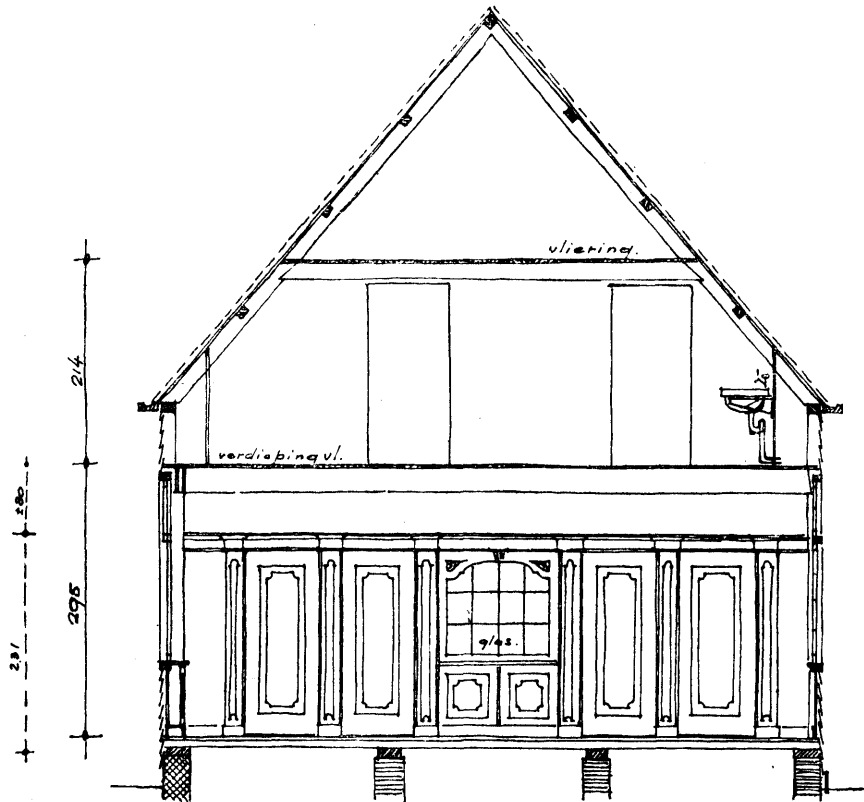
vooral wat de oorspronkelijke ingang en de trap naar boven betreft. Ook de westelijke woonruimte die geen eigen stookplaats had stelt nog enkele vragen, waarvan de oplossing nog niet gevonden is.

Maar onafhankelijk van de oudste indeling is de architect de heer Schipper er in geslaagd een alleszins verantwoorde indeling te scheppen die volkomen karakteristiek Zaan's is en bovendien een prettige bewoning waarborgt.

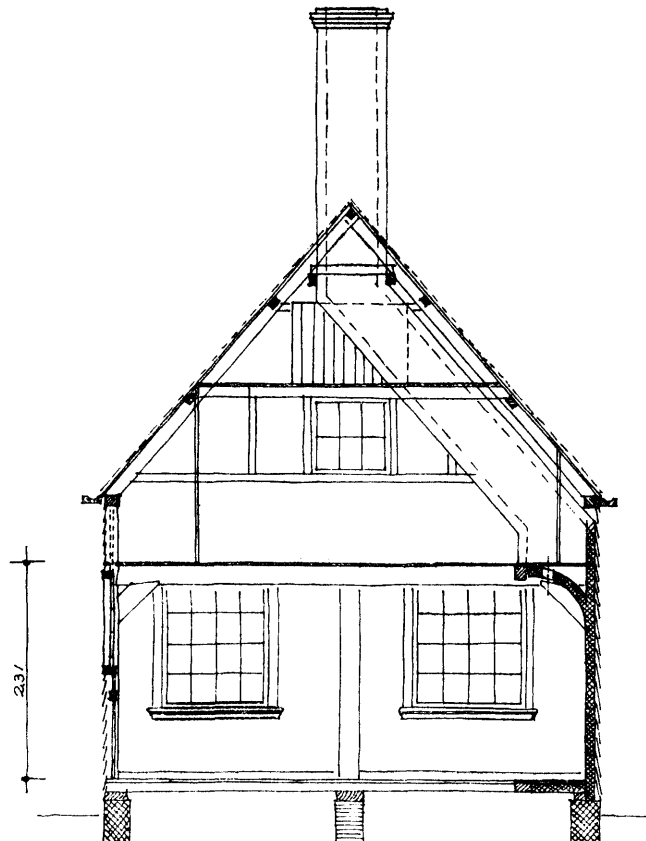
Toen de plaats voor het gebouw bekend was heeft men de fundering gemaakt en het huis daarop geplaatst. Het gesloopte deel nl. de werkplaats en het vroegere kantoor wordt herbouwd. Zoals men weet is het huis bestemd voor dr Van Nieuwenhuize die het als bedrijfsarts voor de Zaanse industrie zal gaan bewonen.

Hoe de „nieuwe” indeling zal worden laten ons de hierbij afgedrukte tekeningen zien.

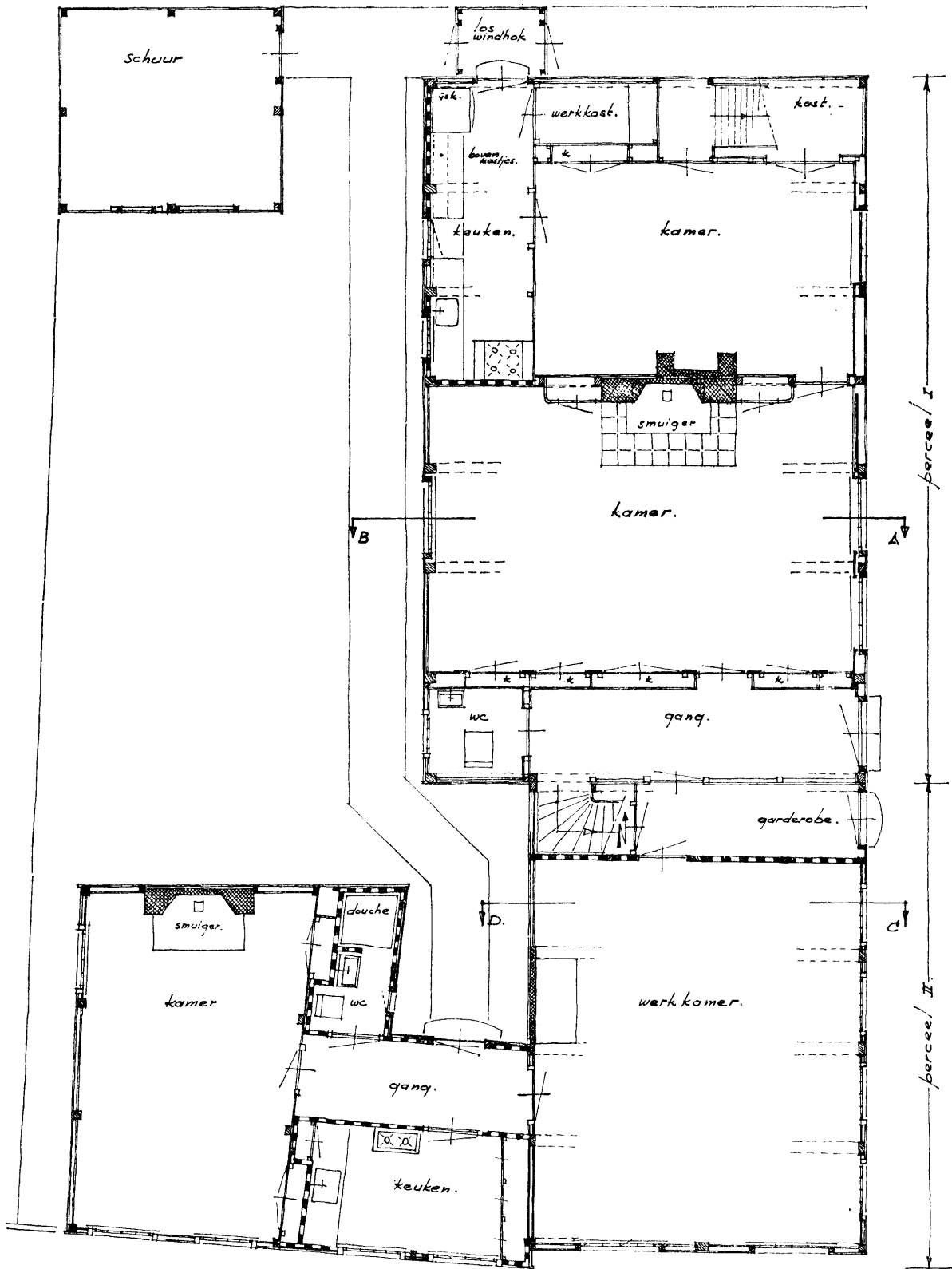

doorsnede AB.
(westwand kamer).

doorsnede CD.

beleving.

plattegrond: beg. grond.